

*Kiss Jenő*¹:

Hogy az elidegenedettek visszatáljanak önmagukhoz és egymáshoz

*Abstract. So that the estranged ones may find their way back to themselves
and each other...*

This study deals with the phenomenon of estrangement, which determines intimate (marital, family) relationships to a significant extent. Alienation is seen as a concealed form of intra-personal and interpersonal restlessness. This phenomenon is not resolved by the reconciliation (which is the subject of the current volume). Alienation is eliminated when one finds his way back to himself (again) or when people find their way back to each other (again). Following the introduction (1), the current article discusses the social manifestations of estrangement based on a study by Peter V. Zima (2). This section addresses estrangement as a social phenomenon, as well as the impact of its structures on marital and family relationships. From the perspective of social sciences, the present and the future of intimate relationships reveals a worrying picture. Starting from this observation, the study seeks a conceptual basis that, while not explicitly theological, has solid theological foundations, strong enough to offer support for building marital and family relationships, which are seriously affected by social processes. Elements of this can be found in the holarchic world model translated into human sciences by Rudy Vandamme (3), as well as in the contextual approach of Iván Böszörményi-Nagy (4). The basic ideas of this world model and approach help us to establish a foundation that allows marital and family relationships not to become victims of social alienation structures, but to become places where people can find their ways back to themselves

¹ Egyetemi tanár, a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézetben, E-mail: kissjeno@proteo.hu

and each other. The conclusion (5) formulates the well-founded hope that intimate relationships have a positive radiation and effect upon society, and as runways to relational ethics enable the coming generation to actively shape the emerging relational and social life.

Keywords: estrangement, alienating structures, loss of self-awareness, ideal-self and self-ideal, impact of media on family, holarchic world model, part-whole (holon), family as middle layer, relational anthropology, relational ethics, reconnecting with ourselves and with each other

1. Bevezetés

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Kara 2019-ben *A megbékélés történelmi, társadalmi és egyházi vonatkozásai* címmel rendezett továbbképző tanfolyamot lelkipásztorok számára.² Az apropót az 1918-as eseményekkel kapcsolatos romániai megemlékezések, illetve az azokból fakadó társadalmi és interetnikai feszültségek és konfliktusok adták, és az elhangzott előadások főleg a megbékélés közösségi lehetőségeit taglalták.

Ezt a tanulmányt elsősorban nem az egyháztörténet, a történelem és a társadalom által felvetett időszerű kérdések mozgatják, hanem egy jelenlegi és fájdalmas észlelés a személyközi, főleg a házastársi és családi kapcsolatok terén: az intim kapcsolatok minőségének folyamatos sekélyesedése és romlása, ami közvetlenebb módon a társas, közvetett módon pedig a szélesebb társadalmi létvalóságunk meghatározó tényezőjévé vált. A kapcsolatok elcsökevényesedése némelykor kiélezett és állandósult konfliktusokhoz vezet, és így erőteljesen felszínre tör megszüntetve a biztonságot a kapcsolaton belül. Ilyenkor nélkülözhetetlen a külső lelkigondozói segítség, ami főleg a megbékélést szolgálja. A kapcsolatok sorvadása többnyire *lappangó elidegenedésben* ölt testet, ami magányossá teszi az

² A tanfolyam összefoglalását lásd: <https://rt.ubbcluj.ro/lelkesztovabbkepzo-a-megbekeles-tortenelmi-tarsadalmi-es-egyhazi-vonatkozasai-2019-marcius-27-29/>

egymás mellett élő embereket, és kikezdi a viszonyok stabilitását. Mivel általános jelenségről van szó, amely sok embert érint, olyan elvileg megalapozott és életszerű látásmódra van szükség, amely segít az elidegenedés leírásában és értelmezésében, és alkalmas arra, hogy talaján állva újra egymásra találjanak azok, akik elidegenedtek saját maguktól és egymástól.

Az alábbiakban elsőként a házastársi kapcsolatokban (beleértve korunk párkapcsolatait is), illetve a családokban jelentkező elidegenedéssel foglalkozunk. Elsősorban az elidegenedés jelenséget írjuk le a szociológiai segítségével (2). Ezt követően a holarchikus világmodell révén körvonalazzuk az elidegenedés történelmi-filozófiai gyökereit, és vázoljuk az elidegenedés feltartóztatásának lehetőségeit (3). Végül a kontextuális szemlélet alapján leírjuk az elidegenedés etikai vonatkozásait, kapcsolati megnyilvánulásait és a kapcsolati etikában rejlő lehetőségeket arra nézve, hogy az ember (újra) önmagára, illetve, hogy az emberek (újra) egymásra találjanak (4). A tanulmányt egy rövid jövőre való reményteljes kitekintéssel zárjuk (5).

2. Az elidegenedés társadalomtudományi megközelítése

Az elidegenedés jelenségével sokan és sokféle szemszögből foglalkoztak az elmúlt évszázadokban. Minket ebben a tanulmányban – amint azt fentebb jeleztük – elsősorban e kérdés aktuális szociális, és főleg a családokra, illetve a házaspárokra vonatkozó vetületei érdekelnek. E leszűkítéskor tudatában vagyunk annak, hogy a szociológia csak egyike a releváns megközelítéseknek, és hogy korlátozottak a lehetőségei az intim kapcsolatok mélyebb rétegeinek a leírásában, mint ahogy annak is, hogy az említett intim közösségek részét képezik nagyobb társadalmi formációknak. E tanulmányban lehetőség szerint számolunk ezekkel a tényezőkkel. A kérdésfelvetés és a szélesebb tudományos horizont szempontjából Peter V. Zima elidegenedésről szóló könyvét³ tartjuk célravezető hivatkozási alapnak, ezért a következőkben elsősorban arra támaszkodunk, amikor röviden leírjuk az elidegenedés jelenségét, dinamikáját és kifejeződését a házastársi/családi kapcsolatokban.

³ Ld. Peter V. ZIMA: *Entfremdung, Pathologien der postmodernen Gesellschaft*, A. Francke Verlag Tübingen, Tübingen, 2014.

2.1. Az elidegenedés jelensége és dinamikája

Zima szerint az elidegenedés „teljes általánosságban – az alanyra vonatkoztatva – egy bizonyos környezetben belül az ember saját idegen-állapotát jelöli, vagy azt az érzést, hogy idegen emberekkel, tárgyakkal vagy intézménnyel van dolga”.⁴

Az elidegenedés egyfelől *valamitől* való elidegenedést, másfelől különböző alanyok és társas környezetük közötti megromlott viszonyt jelent, amelynek okát hol az egyén vagy a csoport, hol bizonyos társadalmi tényezők képezik. Legalapvetőbb dinamikája az ambivalencia, ami abban áll, „*hogyan a lét egyik pólusától – valóság, világ, érzékiség és természet – való elidegenedés ugyanolyan mértékben fokozódik, ahogyan a másik pólustól – idealitás, transzcendencia, Isten – való elidegenedés csökken.*”⁵ A szerző ezzel a Helmut Nicolaus filozófustól kölcsönzött megállapítással arra utal, hogy a létvalóság alapvetően kétpólusú, amelyben az egyik véget a másiknak az ellentéte, az egyes vépletek pedig kizárják egymást, és az embernek e két pólus valamelyikének közvetlen közelében kell meghatároznia önmagát, illetve megtalálnia a helyét. E szemlélet alap gondolata megtalálható az Újszövetség dualisztikus hangvételű, elsősorban a hívő ember és környezete közötti viszonyára vonatkozó megállapításaiban,⁶ illetve intelmeiben, tiltásában, például, hogy a hívő ne igazodjék ehhez a világhoz (Róm 12,2), vagy hogy ne szeresse ezt a világot, sem azokat a dolgokat, amik ebben a világban vannak; ha valaki a világot szereti, abban nincs meg az Atya szeretete (1Jn 2,15). Ez a dualizmus, amint azt Udo Schnelle a János szerinti evangéliumra nézve megállapítja, nem protologikus, hanem történelmi természetű, vagyis az átmenet a világ fogságából az Isten területére hit által történik.⁷ Ez az a két pólus, amelyet figyelembe

⁴ „Er bezeichnet ganz allgemein – auf das Subjekt bezogen – einen Zustand des eigenen Fremdseins in einer bestimmten Umgebung oder das Gefühl, es mit fremden Menschen, Gegenständen oder Einrichtungen zu tun zu haben.” ZIMA: *Entfremdung*, 1.

⁵ „Der Entfremdungsbegriff weist eine konstitutive Ambivalenz auf, die darin besteht, daß die Entfremdung von einem Pol der Existenz – Realität, Welt, Sinnlichkeit und Natur – sich in dem gleichen Maße erhöht, wie die Entfernung vom anderen Pol – Idealität, Transzendenz, Gott – sich verringert.” Vö. ZIMA: *Entfremdung*, 1, 1. sz. lábjegyzet.

⁶ Az Isten és a teremtett világ közötti alapvető dualizmusról nem beszélhetünk (vö. Karl-Wilhelm NIEBUHR: *Grundinformation Neues Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2003. 164. 169. 345.

⁷ Udo SCHNELLE: *Einleitung in das Neue Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2005. 550.

kell vennünk, amikor az elidegenedés alapvető ismervét, az ambivalenciát el akarjuk helyezni a hit dimenziójában.

Az elidegenedés megállapításában nem az érintettek szubjektív érzése vagy valamilyen elidegenedés-elmélet a mérvadó, hanem azoknak a struktúráknak a felismerése bizonyos helyzetekben és szervezeti formákban, „*amelyekről elrendezésük alapján feltételezhető, hogy elidegenedést idéznek elő, mivel azokat a legtöbb szereplő elidegenítőnek érezheti, vagy ténylegesen annak érzi.*”⁸ A kérdés adódik, hogy az egyház milyen mértékben hordozza magán az elidegenítő struktúra jegyeit, és ezt a kérdést impliciten figyelembe vesszük az alábbi mérlegeléseinkben.

2.2. Az elidegenedés, mint szubjektív reakció az elidegenítő struktúrákra – különös tekintettel a családra

Az ember, aki az említett elidegenítő struktúrákban él, reagál az azokban zajló folyamatokra. Az alábbiakban vázoljuk Zima nyomán ezt a személyes reakciót, illetve annak hatását a házastársi kapcsolatra, illetve a családra.

Az elidegenítő struktúrák egyik alapvető jellegzetessége, hogy viselkedésük nem felel meg annak, amit magukról nyilvánosan állítanak, és ami egy adott ponton hazugságnak bizonyul, a másik pedig, hogy e struktúrák nem számolnak az emberek egyéni lehetőségeikkel. A munka világának különböző helyzeteiben (beleértve az egyházi szolgálatot is) elválik egymástól az intézményi igény és az ember egyéni lehetőség-valósága, a személy intézményi nyomás alá kerül, és mivel enged annak, ezért nem tudja megvalósítani saját elképzelését, kibontakoztatni talentumait. Ennek következtében az ember megtagadja egyedi hajlamait és adottságait, és lemond a saját életkoncepciójáról, ami érvessztést, önmagától való elidegenedést eredményez.

Zima az egyén reakciójának fenti leírásában Paul Ricoeur narratív identitással⁹ kapcsolatos felfogására támaszkodik.¹⁰ A filozófus a *Soi-meme comme un autre* (Mi magunk

⁸ „*von denen aufgrund ihrer Anordnungen angenommen werden kann, dass sie Entfremdung bewirken, weil sie von den meisten Akteuren als entfremdend empfunden werden können oder tatsächlich empfunden werden.*” ZIMA: *Entfremdung*, 6.

⁹ Ricoeur ezen elméletének rövid bemutatását ld. http://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/indexf8cc.html?option=com_tanelem&id_tanelem=900&tip=0 (megnyitva 2020. 02. 16).

¹⁰ Vö. ZIMA: *Entfremdung*, 138–139.

mint egy másik) című könyvében¹¹ különbséget tesz az emberi azonosság (*ipseité*) és a dologi azonosság (*memeté*) között, amelyek együtt a személy szubjektivitását képezi. Az ember elidegenedhet az ipeszeitásától azáltal, hogy bizonyos kényszerek és fenyegetettségek miatt képtelen érvényre juttatni annak valamelyik változatlanját, például az adott ígéretet. A dologi azonosságától is elidegenedhet, amikor állhatatlanul ingadozik különböző életkonceptiók között ahelyett, hogy egyetlen életkonceptióhoz ragaszkodna.

Ez a kétoldalú elidegenedés kóros mértéket ölthet. Az ember önmagától való elidegenedése fokozottabban nyilvánul meg annál,

„aki számára anómiás helyzetekben [...] az ígéret, a normák és értékek semmiféle érvényre sem bírnak, és aki összetéveszti a saját ipse-jét a nárcisztikus vonásokkal felruházott testével. Nem társadalmi folyamatok során megszilárdult és konkrét értékeken alapuló énídeált [...], hanem egy ideálént [...] követ, amelyet manipulál a reklám és a média, és amelyik nem alkalmas arra, hogy koherenciateremtő instancia legyen [...] [...] [E]z a nárcisztikus alany [...] vigasztalan, mert a reklámmal és a médiával összhangban elkötelezte magát az örök ifúságnak, és kilátástalan harcot folytat a kor, a betegség és a halál ellen. Ugyanis már nem képes binni azokban a vallásos üdvelbeszélésekben, amelyek összekötötték az embereket a polgári kort megelőző időkben, és amelyekről [...] a posztmodern korban búcsút vettek. [...] A posztmodern alany elszigetelődött ebben a társadalmi helyzetben, mert [...] képtelen szolidarizálni más alanyokkal.”¹²

Az otthon a társadalom, főleg a munka világa és az intim kapcsolatok találkozásának metszéspontjává lesz. Ugyanis az egyén reakciója az elidegenítő struktúrák hatására begyűrűzik a házastársi kapcsolatba, illetve a családba. A férfi és nő kapcsolata labilis

¹¹ Ld. Paul RICOEUR: *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990.

¹² „...dem in anomischen Situationen [...] Versprechen, Normen und Werte nichts mehr gelten, und der sein Ipse mit seinem Körper verwechselt, den er narzisstisch besetzt. Er folgt nicht einem im Sozialisationsprozess gefestigten und auf konkreten Werten gründenden Ichideal [...], sondern einem Idealich [...], das von Werbung und Medien manipuliert wird und als kohärenzstiftende Instanz ungeeignet ist [...] [...] [D]ieses narzisstische Subjekt [wirkt] trostlos: Es hat sich in Übereinstimmung mit Werbung und Medien der immerwährenden Jugend verschrieben und führt einen aussichtslosen Kampf gegen Alter, Krankheit und Tod. Denn es kann nicht mehr an die religiöse Heilserzählung glauben, die in vorbürgerlicher Zeit Menschen miteinander verband, in der Postmoderne aber [...] verabschiedet wurde. In dieser gesellschaftlichen Situation ist das postmoderne Subjekt isoliert, weil es sich [...] mit anderen Subjekten [nicht] solidarisieren kann.” ZIMA: *Entfremdung*, 139.

rétegeltségűvé lesz az anómia, az énvesztés, valamint amiatt, hogy az éniideal helyére az ideálén lépett. Ez a kapcsolat szétesik a házasság intézményén belül vagy kívül „a kötelező és összekötő értékek és normák hiánya, valamint az önmegvalósításra irányuló individualista irányultság miatt”.¹³ A két ember közötti kapcsolatot a csereérték határozza meg, vagyis az a kérdés, hogy mennyire kielégítő a kapcsolat, és mennyire tudja magát abban megvalósítani az egyik vagy a másik partner.

E kívülről jövő bomlasztó befolyáshoz társul egy a házasságon belül zajló, főleg a média gerjesztette folyamat, amely egyfelől számottevően akadályozza a házastársak, illetve családtagok egymás közti kommunikációját, másfelől jelentős mértékben elősegíti szélsőséges individualizálódásukat. Ugyanis az egyéni tévécsatorna-preferenciák, a más-más közösségi médiák és az eltérő telefonos kapcsolatok méginkább felerősítik az individualista irányultságokat, és elmélyítik az elidegenedést az önmaguktól már elidegenedett emberek között. Ezek a jelenségek a „*korunkbeli párkapcsolatok nárcisztikus szerkezetéről tanúskodnak. Ha a nárcizmust általánosságban úgy határozzuk meg, mint az ének a tárgyak (az embertársak) kárára érvényesülő libidóérdekeltségét, akkor oximoronként megjelenik a »nárcisztikus kapcsolat« kifejezés, amely egy kudarcra ítélt vállalkozást jelöl*”.¹⁴ A médiának van egy másik hatása is, amely természetében hasonlít a munka világának a hatására: a televíziókultúra fellazítja a családi összetartást, „*mert ami a tv által otthon uralkodik, az a sugárzott – valós vagy fiktív – külvilág, és ez annyira korlátlanul uralkodik, hogy az otthon valóságát – nem csak a négy fal és a bútorzat, hanem a közös élet valóságát is érvénytelené és fantomszerűvé teszi. Ha túl közel jön a távoli, akkor eltávolodik vagy elmosódik a közeli*”.¹⁵

A házastársak közötti, illetve a családon belüli elidegenedés alapjaiban kezdi ki a házasság és a család jövőjét azáltal, hogy nagy hatással van a jövő nemzedékére. Ugyanis

¹³ [...] wegen der Abwesenheit verbindlicher und verbindender Werte und Normen und wegen der individualistischen Ausrichtung auf Selbstverwirklichung.” ZIMA: *Entfremdung*, 138.

¹⁴ „[...] zeugen von der narzisstischen Struktur zeugenössischer Zweierbeziehungen. Wird Narzissmus allgemein als Libidobesetzung des eigenen Ichs auf Kosten der Objekte (der Mitmenschen) definiert, dann erscheint der Ausdruck „narzisstische Beziehung“ als Oxymoron, das ein zum Scheitern verurteiltes Unternehmen bezeichnet.” Uo., 149.

¹⁵ Zima ezen a helyen Günther Anders véleményét idézi: „*Aber aufgelöst wird sie [die Familie]: denn was nun durch TV zu Hause herrscht, ist die gesendete – wirkliche oder fiktive – Außenwelt, und diese herrscht so unumschränkt, daß sie damit die Realität des Heims – nicht nur die der vier Wände und des Mobiliars, sondern eben die des gemeinsamen Lebens, ungültig und phantombhaft macht. Wenn das Ferne zu nahe tritt, entfernt oder verwischt sich das Nahe.*“ Uo., 151–152.

a „gyermeknek idővel világossá válik, hogy mi a házasság és a család, de egyre nehezebb lesz számukra megválaszolni a kérdést, hogy miért lennének ajánlatos célok a házasság és a család.”¹⁶

A hagyományos szerepek, különösen az édesapai szerep eltűnése, lehetetlenné teszi a gyermek számára az énídeál kialakítását, amelynek helyét átveszi az ideálén.

Zima leírása feltartóztatathatlan és kilátástalan folyamatot tár elénk: az elidegenítő struktúrák évenként gerjesztenek, az énídeál helyére az ideálént állítják, aminek következtében nárcisztikus párkapcsolatok jönnek létre. Ezeket a kapcsolatokat, illetve a családot tovább gyengíti, zülleszt a családon belüli individualizálódás és individualizmus, amelyet a média munkál és erősít fel, jövőjét pedig alapvetően kérdésessé teszi az a tény, hogy a gyermekek életében immár nem a külső elidegenítő struktúra miatt, hanem a családon belüli folyamatok következtében veszi át az ideálén az énídeál helyét. Kissé kiélezve azt mondhatjuk, hogy a házastársi kapcsolat és a család maga is elidegenítő struktúrává lesz. Mit állíthatunk e folyamat ellenébe?

Zima arra törekszik a könyvében, hogy

„megvizsgálja és egymásra vonatkoztassa az elidegenedés különböző – komplementáris – területeit. [Úgy véli, hogy] [e]sak azok egymással való összekapcsolása eredményezhet olyan dinamikus öszképét, amely megfelel a társadalmi fejlődés jelenlegi állásának és a haladás ambivalenciájának, amely megszüntet régi elidegenedéseket és újakat eredményez. [Zima szerint az] [e]lidegenedésnek mint kritikus fogalomnak [...] nem kell tartalmaznia egy normális élet vagy egy egészséges világ képzetét. Annak csak ahhoz kell hozzájárulnia, hogy láthatóvá legyenek egy olyan társadalom ellentmondásai, anómiai és hatalmi struktúrái, amelyik szemmel láthatóan a saját gazdasága által uralt csere-társadalommá lesz.”¹⁷

¹⁶ „Den Kindern wird mit der Zeit klar, was Ehe und Familie sind, aber es fällt ihnen zunehmend schwer, die Frage zu beantworten, warum Ehe und Familie erstrebenswerte Ziele sein sollten.” Uo., 150.

¹⁷ „Deshalb sollen in diesem Buch verschiedene - komplementäre - Bereiche der Entfremdung untersucht und aufeinander bezogen werden [...] Nur ihre Verknüpfung kann ein dynamisches Gesamtbild ergeben, das dem gegenwärtigen Stand gesellschaftlicher Entwicklung und der Ambivalenz des Fortschritts, der alte Entfremdungen beseitigt und neue mit sich bringt, gerecht wird. Entfremdung als kritischer Begriff [...] muss keine Vorstellung von einem normalen Leben oder einer heilen Welt beinhalten. Er soll lediglich dazu beitragen, dass Widersprüche, Anomien und Herrschaftsstrukturen einer Gesellschaft sichtbar werden, die zusehends zu einer von ihrer eigenen Wirtschaft dominierten Tauschgesellschaft wird.” Uo., VIII.

Mi hálásak vagyunk ezért a dinamikus összképért és a haladás ambivalenciájának leírásáért, mert segítenek megérteni a családi folyamatokat. Ugyanakkor nem mondhatunk le a normális élet és az egészséges világ képzetéről. Ezért az alábbiakban bemutatunk két olyan az embervilágot és az emberi kapcsolatokat, különösképpen az intim kapcsolatokat megvilágító szemléletmódot, amely alapul szolgál az elidegenedés értelmezéséhez, és reményteljes perspektívát nyújt annak kezelésére, illetve megszüntetésére. Zima úgy látja a családot, mint menedékhelyet, ami az elidegenedés egyik súlyos következményeképpen megszűnt annak lenni, és így nem teszi lehetővé az embereknek, hogy benne biztonságra találjanak a munka veszélyesnek bizonyuló világa előtt.¹⁸ Kétségtelenül helytálló az a megállapítás, hogy a társadalom elidegenítő struktúrái veszélyeztetik a házastársi kapcsolatot és a családot, de meglátásunk szerint egyoldalú lenne a családhoz csupán annak kitettsége felől közeledni. Ugyanis a család nem csak elnyel őt fenyegető társadalmi impulzusokat, hanem ugyanakkor pozitív késztetéseket bocsát ki magából a társadalom felé, és konstruktívan hozzájárul egy normális élet és egészséges világ képzetének kialakításához és ennek az életnek és világnak az építéséhez. A házastársi kapcsolat és a család nem csak a társadalmi ráhatások tárgyai, hanem, vagy talán főleg, a társadalmat építő és jobbító kihatások alanyai is.

3. Az elidegenedés Rudy Vandamme koncepciójában

Az alábbiakban Rudy Vandamme, belga szociálpszichológus, filozófus, antropológus és NLP-tréner társadalomelemzését és társadalomszemléletét mutatjuk be a *De Ontwikkelcirkel* című könyve alapján.¹⁹ Vandamme nézetét azért tartjuk fontosnak, mert meglátásai túlmutatnak a társadalmi kórismén, és felmutatják azokat a lehetőségeket, amelyek elősegítik az elidegenedés megszűnését, a házastársak és családtagok egymásra találását, valamint a család társadalmat építő működését.

¹⁸ Vö. uo., 148.

¹⁹ Ld. Rudy VANDAMME: *De Ontwikkelcirkel. Handboek Ontwikkelingsgericht Coachen van Teams*, Een uitgave van het Ontwikkelingsinstituut, Ramsel, 2013.

3.1. Századunk négy, múltban gyökerező, aktuális fejlődési iránya

Vandamme társadalmunkkal (főleg a Nyugat társadalmával) kapcsolatos megállapításai több ponton is érintkeznek a Zima meglátásaival, de ő szélesebb körű megfigyelésekre és mélyebb, többek között történelmi, filozófiai és antropológiai alapokra épít, így árnyaltabb, néhol más következtetésre jut.²⁰ Úgy látja, hogy századunkat négy fejlődési irány, dialektikus folyamat jellemzi, amelyben a megtartott régebbi fejlődési törekvésekhez újakat adtak hozzá, és a társadalom ennek következtében egyfajta szintézis felé halad.²¹ *Elsőként* megállapítja, hogy az ember a társas-társadalmi életben éppúgy, mint a munka világában kiadta a kezéből a törődést azzal az egésszel, amelytől függ. Ugyanakkor „[a]z ember egzisztenciális elidegenedése a rendszertől kéz a kézben jár azzal a ténnyel, hogy a nagy rendszerek nem az ember méretére szabattak.”²² A lokalitás kezdődő megerősödése reménykeltő változást jelent. *Másodikként* a létünk természetes sajátságaitól, vagyis a testi mivolttól, a természeti időszakoktól, az életritmustól, a kétkezi munkától és az érzékeinktől való elidegenedést említi mint a technicizálódás következményét. Elengedhetetlen a természetes életstílus ötvözése a célszerű technikával. *Harmadikként* az individualizmusra utal, aminek következtében az egyén lett a társadalom alapkövénnyé, és elerőtlenedtek a szabályozó középszintek. Az individuumnak nem könnyű betölteni ezt a szerepet, mert sok fáradságba kerül kialakítani az öntudatát. Emellett megfigyelhető, hogy az egyén hosszú emancipációs folyamat során felszabadult ugyan bizonyos kötöttségek alól, de azok helyét átvették a szociokulturális minták, főleg a gazdasági/gazdaságossági elvek. Mindezek következménye tetten érhető a magányosságban és az opportunizmusban. Ebben a folyamatban létfontosságú, hogy az individualitást relacionálisan határozzuk meg. Ez lehetővé teszi, hogy olyan kapcsolati formákat találjunk, amelyek lehetővé teszik az individualitás védelmét. *Negyediknek* a gazdaságnak és a technikának tulajdonított istenjellegét említi, ami egyfelől abban mutatkozik meg, hogy tőlük várjuk a megoldásokat, másfelől abban, hogy a személyes siker és az élet élvezete az élet döntő mércéjévé, ismérvévé vált. Ez az ‘istenhit’ nélkülöz egyfelől minden olyan tartalmat,

²⁰ Ld. VANDAMME: *De Ontwikkelcirkel*, 27–47.

²¹ Ld. *uo.*, 29–33.

²² „De existentiële vervreemding van de mens ten opzichte van de systemen gaat hand in hand met het feit dat de grote systemen niet op maat van de mens zijn.” *Vö. uo.*, 29.

amely megmagyarázná nekünk, hogy miért kell valami mellett döntenünk valami ellenében, másfelől nélkülözi a lelkiismeretet, amely megtanít minket a helyes viszonyulásra az élőlényekhez, a természethez, a transzcendenshez. A spiritualitás lázas keresése bizonyítja, hogy a tudományos-technikai-gazdasági világkép nem volt képes elnyomni a misztika és a vallás iránti vágyat. Ám ez a keresés gyakran csak a pszichológiai jólét iránti vágy kivetítése, és hiányzik belőle a szándék, hogy az ember alávesse magát egy magasabb rendnek. A spiritualitás keresése kezdet, de nem világkép vagy hit, amely elkötelezi magát egy a mindennapi és a társadalmi étellel kapcsolatos felvállalt morál iránt. Szükségünk van egy olyan egyházra, amely kevésbé szervezet és inkább közösség, és arra az Istenre, aki segít nekünk megbirkózni az étellel és szeretni azt.

3.2. Elidegenedés otthon

Vandamme szerint

„a nagy csata most az ember és az általa teremtett elidegenedés között zajlik. Az elidegenedés az az érzés, amely annak következtében jött létre, hogy az ember elhelyeztetett egy nagy egészben anélkül, hogy elrejtett lenne abban. Az ember idegennek érzi magát az általa teremtett világban. A Nyugati társadalom mostanáig exklúzió alapján építette fel a maga identitását: az ember a természet felett, az egyén a család nélkül, a rend a káosz felett, a városi életmód a paraszti felett, a ráció az emóció felett, a globális a lokális felett, az intellektualitás a kézi munka felett, a realizmus a vallás felett. [...] Mi már nem 'lakunk': már nem sikerül létrehoznunk egy behatárolt belső teret és valahová tartoznunk.”²³

Ebből a helyzetből nem a jelen elvetése vezet tovább, hanem egy szintézis megalkotása azáltal, hogy megtartjuk a jót abból, amink van, ahhoz hozzáadjuk, ami hiányzik

²³ *„De grote strijd is nu tussen de mens en zijn zelf gecreëerde vervreemding. Vervreemding is het gevoel dat ontstaat doordat men gesitueerd is in een groot geheel zonder daarin geborgen te zijn. De mens voelt zich vreemd in de door hem zelf geschapen wereld. De Westerse samenleving heeft tot nu toe haar eigen identiteit opgebouwd op basis van exclusie: de mens boven de natuur, het individu los van de familie, orde boven chaos, de stad boven het boerenleven, ratio boven emotie, globaal boven lokaal, intellectualiteit boven handenarbeid, realisme boven religie. [...] We 'wonen' niet meer: we slagen er niet meer in om een begrensde binnenruimte te creëren en ergens toe te behoren.”* Vö. uo., 34.

belőle, és leépítjük a hiábavaló sémákat. A beváltat és a haszontalant ismerjük, ezért nem jelent különös gondot annak megtartása, illetve leépítése. A fenti elidegenedés-meghatározás alapján a *középréteget* tekinthetjük a hiányzó elemnek. Azt, ami az emberi mértéket, az ember teljesítőkéességét figyelembe véve összeköti a részeket az egésszel, és beágyazottságot, elrejtettséget nyújt. Az így létrejött köztes réteg nem lehet sem túl tág, sem túl szoros, és rá leginkább a lokalitás, a lakóhely megnevezés illik. Témánk összefüggésében a házastársak vagy a család otthona alkotja ezt a helyet, ahol 'lakunk', ugyanis „a »lenni« után ez az első struktúra, amely kibontakozik az életben”.²⁴ Ebben a struktúrában, az együttlakásban és az együttélésben összekapcsolódik az egyén, a család és a felette álló, nagyobb egész (kiterjesztett család, közösség, gyülekezet, munkahely). Ezt az összekapcsolódást a holarchikus világmodell segítségével írjuk le.

3.3. A holarchikus világmodell – kiindulási pont az elidegenedés felszámolásához

A holarchikus világmodell létrejötté Arthur Koestler,²⁵ elterjedése pedig Ken Wilber²⁶ nevéhez fűződik. Úgy tekinthetünk rá, mint a posztmodernizmusra adott válaszra. Ugyanis míg a posztmodern gondolkodás a világot egysíkúnak tartja, addig a holarchikus szemlélet rétegzettnek tekinti azt. Az egyes rétegek vertikális síkon helyezkednek el, de nem képeznek hierarchiát. A felsőbb rétegek nem dominálnak, hanem a szervezetségből kifolyólag helyezkednek el magasabban. Ebben a rétegzett világban minden létező egység részegeszt (holont) képez. A rész-dimenzió jelentőségét és identitását a kapcsolatok alkotják. Az egész-dimenzió egyfelől az önálló létezést, másfelől a nagyobb egészben való részvételt jelent. Ugyanis a nagyobb egész nem külső kontextusunk, hanem önmagunk intrinzikus része. Minden entitás egyszerre néz lefelé, azt vizsgálva, hogy egészként milyen részekből áll, és felfelé, azt vizsgálva, hogy melyik nagyobb egésznek a része. Lefelé nézve keresi az integrációt, felfele nézve pedig a hozzájárulás lehetőségét.

²⁴ Vö. uo., 36.

²⁵ Ld. Arthur KOESTLER: *The Ghost in the Machine*, Hutchinson, London, 1976.

²⁶ Ld. Ken WILBER: *Integral Psychology Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy*, Shambhala Publications, Boston, 2000.

Az emberiség történelme felől nézve az emberi lét eredeti horizontja a család vagy a törzs volt. Ehhez hozzáadódott egy alsó réteg, az individuum, és egy felső réteg, a társadalom, az állam, egy kontinens, illetve a globális világ. Ha a történelmi mellett a pszichológiai dimenziót is figyelembe vesszük, akkor az emberi lét valóságában négy réteggel számolhatunk: az intra-individuális, az individuális, a család és a nagyobb egész rétegeivel. A család tekinthető a középrétegnek. A család ilyenként az individuum-részekből táplálkozik, él és alkot egészet. Eközben lehetővé teszi az alsó rétegnek (az egyéneknek), hogy hozzájáruljanak a felsőbb réteghez (családhoz), és ezáltal kibontakozzanak mint egészek. A család az a hely, ahol az egyéni lét egész-dimenziója kiforr (identitás, éntudat, önérték) és érvényre jut a rész-dimenzió azáltal, ahogyan az egyén részt vesz a kapcsolatokban, és hozzájárul a felette elhelyezkedő nagyobb egységhez, a családhoz. A család egész-dimenziója abban mutatkozik meg, hogy benne együtt élnek, életközösséget alkotnak a családtagok, rész-dimenziója pedig abban, hogy hozzájárul a felette található nagyobb egész (pl. a kiterjesztett család, valamilyen közösség) jólétéhez.

A család másképp működik középréteggként, mint a társadalom káros befolyásának kitett magánszféraként. Családtagokra utalt egészként elsősorban azok kibontakozására és hozzájárulására tekint, és kevésbé azok befolyásolására, illetve kihasználására (beleértve az ifjabb nemzedéket is), és azok integrálódását mozdítja elő. Ilyenként meghatározóbb környezetnek bizonyul a házastársak, illetve a családtagok számára, mint a társadalom elidegenítő struktúrái. A felette álló nagyobb egység részeként pedig azt keresi, hogy hogyan segítheti elő annak jólétét. Ilyenként nem a környezeti hatások áldozata, hanem azok aktív formálója lesz. A kohézió – ami lehetővé teszi a beágyazottságot – és a konstruktív kisugárzás – ami elősegíti a közrehatást és a felelősségvállalást – képezik ennek a rész-egésznek a meghatározó tendenciáit.

4. A kontextuális szemlélet elidegenedés-képzetei

Az elidegenedés a kontextuális szemléletben is fontos téma. Böszörményi-Nagy Iván és Barbara Krasner a kontextuális szemléletet leíró és a kontextuális terápiát meg-
alapozó *Between Give and Take* című könyvükben, illetve azok, akik továbbgondolták ezt a szemlélet,²⁷ többször beszélnek az elidegenedésről expliciten, de többnyire más

²⁷ Ld. Ivan BOSZORMENYI-NAGY – Barbara R. KRASNER: *Between Give and Take. A Clinical Guide to Contextual Therapy*, Brunner/Mazel Publishers, New York, 1986; Hanneke MEULINK-KORF – Aat

fogalmakat használnak annak leírására. Ennek magyarázata egyfelől maga a kontextuális szemlélet, tehát a kontextuális terápia és lelkigondozás elmélete, másfelől az ezzel szorosan összefüggő, főleg a jogból és a számvitelből származó különleges fogalomrendszer.²⁸ E szemlélet legalapvetőbb elemeinek ismerete nélkül aligha érthetjük meg, hogy mit tekint a kontextuális gondolkodás elidegenedésnek, és hogy hogyan akarja azt enyhíteni, illetve megszüntetni, ezért az alábbiakban vázoljuk ezeket az elemeket abban a reményben, hogy belőlük összeáll egy eligazító összkép.

4.1. A kontextuális szemlélet rövid meghatározása

A kontextuális szemlélet legsajátosabb jellemvonása a relacionális etika, amelynek alapja a relacionális antropológia. Ez utóbbi fogalom kevésbé körvonalazódott Böszörményi-Nagy szemléletében: „Nagy, bár írásaiban egy relacionális gondolatvilág jelenik meg, nem kínál fel saját antropológiát, kidolgozott »tant az emberről« [...].”²⁹ Ám a kontextuális szemlélet teológiai továbbgondolása során világossá vált, hogy a teremtett ember legfelsőbb lényege szerint relacionális lény, kapcsolati-mivolta pedig megfelel a humanitásának: „A tiszta humanitás, s minden egyes ember humanitása abban áll, hogy a létét a másik emberrel való együttlétként határozza meg”,³⁰ „a konkrét ember [...] más bizonyos emberek között él (szubjektivitás az interszubjektivitásban)”.³¹ Ez utóbbi megfogalmazásra – szubjektivitás az interszubjektivitásban – úgy tekinthetünk, mint az emberközi viszony meghatározására: a kapcsolat eredeti értelme szerint a buberi én–te paradigma szerint működik, abban két szubjektum vesz részt. Ez a humanitás, az ember létének ez az elidegeníthetetlen lényege képezi a relacionális etika alapját.

VAN RHIJN: *A harmadik - akivel nem számoltak*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2009; May MICHELSSEN – Wim VAN MULLINGEN – Leen HERMKENS (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítésről*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2010.

²⁸ Vö. MEULINK-KORF–VAN RHIJN: *A harmadik*, 32.

²⁹ Vö. Uo., 53–54.

³⁰ „Humanität schlechthin, die Humanität jedes Menschen besteht in der Bestimmtheit seines Seins als Zusammensein mit dem anderen Menschen.” Karl BARTH: *Die Kirchliche Dogmatik. Dritter Band. Die Lehre von der Schöpfung. Zweiter Teil*, Evangelischer Verlag A. G. Zollikon, Zürich, 1948. 290. A relacionális filozófiai és teológiai antropológiához ld. KISS Jenő: *Kire néz a lelkigondozás és mi a célja*, in: LITERÁTY Zoltán: *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen*, Károli Gáspár Református Egyetem–L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2018. 29–41; Uő.: *A csomópont-létezés és velejárói*, in: *Theologiai Szemle*, 2019. 04 (2019). 229–234.

³¹ MEULINK-KORF–VAN RHIJN: *A harmadik*, 22.

A relacionális etika fogalma a kontextuális szemlélet kifejezett ismervének számít. Ez az etika elsősorban az intim kapcsolatokra néz, és az az egyik legfontosabb kérdése, hogy mi igazol egy bizonyos cselekvést. Ugyanis

„egy bizonyos cselekvés kielégítheti [...] az egyén pszichikai szükségleteit és egy kapcsolati tranzakciós rendszer követelményeit, de mégsem tekinthető automatikusan igazoltnak. Az igazolható cselekvések feltételezik a megbízható szereplőket. [...] Az emberek azon képessége, hogy meglehetősen megbízhatók maradjanak, megőrzi a kapcsolatok fenntarthatóságát az idő múlásával.”³²

A gyermek viszonylatában ez azt jelenti, hogy a gyermeknek joga van arra, hogy „többé-kevésbé biztonságban felnevelkedhessen”,³³ illetve, „hogy biztonságos gondoskodásban részesüljön”,³⁴ a házastárak viszonylatában pedig azt, „hogy mindkét házastárs kitartóan törekszik megfontolni egymás igényének jogosultságát, valamint hogy képesek megoldást keresni, miközben egyikük sem érzi úgy, hogy megrövidítették”.³⁵ A kontextuális terápia és lelkipogozás meggyőződése, „hogy minden családtag nyer a megbízható kapcsolatokból”,³⁶ hiszen „[h]a meghallják egymást, és ennek alapján hoznak döntést, akkor a bizalom növekedni fog. [...] Mindkét fél egyre inkább bízhat abban, hogy a másik komolyan fogja venni szükségleteit és kívánságait, hiszen ő is komolyan veszi a másik szükségleteit. A partnerek így egy »nagylelkű gazdálkodást« hoznak létre [...]”.³⁷ Ezt a nagylelkű gazdálkodást a kölcsönös, méltányos és megfelelő adás és elfogadás dinamikus mérlege működteti, amelynek alapja a jogos követelésen és az elidegeníthetetlen kötelezettségen alapuló interszjektív rend.³⁸ Ebben a rendben párbeszéd zajlik, ami „*azt a dialektikus kölcsönösséget fejezi ki*

³² „An action may fulfill both the person's psychic needs, and the requirements of a relational transactional system and yet not automatically qualify as justified. Justifiable actions connote trustworthy actors. [...] People's capacity to remain reasonably trustworthy keeps relationships sustainable over time.” Vö. BOSZORMENYI-NAGY-KRASNER: *Between Give and Take*, 57–58.

³³ MEULINK-KORF-VAN RHIJN: *A harmadik*, 38.

³⁴ Uo., 42.

³⁵ May MICHELSEN: *Bizalom és megbízhatóság a párkapcsolati terápiában*, in: Uő. et al.: *Összertartozásban*, 169.

³⁶ „[...] that all family members gain from trustworthy relationships.” BOSZORMENYI-NAGY-KRASNER: *Between Give and Take*, 58.

³⁷ MICHELSEN: *Bizalom és megbízhatóság*, 167.

³⁸ Ld. Aat VAN RHIJN – Hanneke MEULINK-KORF: *De Context en de Ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2001. 98–99.

[...], melynek alapja a méltányosság a kapcsolatban [...], és amelyben a felek méltányosan és kölcsönösen képviselik érdekeiket, amely által önelhatárolás és önérvényesítés történik.”³⁹

Ám a relacionális etika nem csak az intim kapcsolatokban igazít el, hanem a generációkon átívelő folyamatokhoz, általában az embervilághoz való viszonyulásban is. Ez főleg az emberi rend igazságosságának fogalmában jut kifejezésre, amelyet Böszörményi-Nagy és Krasner „szupra-individuális szabályzó erőnek”⁴⁰ nevez. Nagy ezt a rendet Martin Buber vallásfilozófusra hivatkozva határozza meg:

„Minden ember objektív kapcsolatban áll másokkal; kapcsolatainak egésze képezi az életét, mint olyasvalakinek az életét, aki tényszerűen részt vesz a világ létezésében... Ez az ő része az emberi lét rendjében, az a rész, amelyért felelősséget hordoz... A kapcsolatokat megsebezni annyit jelent, hogy ezen a helyen sérült az emberi lét rendje.« A kontextuális gondolkodás hangsúlyozza a cselekedetek következményei iránti felelősséget. A létezés emberi rendjét a transzgenerációs folytonosság szempontjából látja.”⁴¹

E rend megsértését egzisztenciális véteknek nevezzük.⁴²

4.2. Hogyan idegenedik el az ember önmagától, hogyan idegenednek el az emberek egymástól?

Az alábbiakban először idézzük Böszörményi-Nagy és Krasner néhány az elidegenedéssel kapcsolatos megjegyzését, majd kiterünk olyan a családtagokra és a családi kapcsolatokra nézve káros jelenségekre, amelyek előidézik az elidegenedést, illetve kifejezik azt.

³⁹ MICHELSEN et al.: *Összetartozásban*, 354.

⁴⁰ „[...] supra-individual regulatory force, that is, what Buber termed the »justice of the human order.«” BOSZORMENYI-NAGY–KRASNER: *Between Give and Take*, 27.

⁴¹ „»Each man stands in an objective relationship to others; the totality of this relationship constitutes his life as one that factually participates in the being of the world... It is his share in the human order of being, the share for which he bears responsibility... Injuring a relationship means that at this place the human order of being is injured«. Contextual thinking stresses responsibility for the consequences of actions. The human order of being is seen in terms of transgenerational continuity.” Uo., 98.

⁴² Ld. KISS Jenő: *Egzisztenciális véték, egzisztenciális adósság*, in: *Embertárs*, 14.1 (2018). 49–61.

A szerzőpáros különböző összefüggésekben beszél az elidegenedésről, amelyet egyfelől korábbi eredetű, kóros állapotra, illetve a családi kapcsolatok diszfunkcionalitására vezet vissza: „Minden családban léteznek kusza és névtelen »patológiák« egyénekben és egyének között, akik gyakorta egymás ellenségeiként működnek. Ráadásul, a jellegzetes tüneteken túl és gyakran azok helyett, a családtagok más elégtelenségek miatt is szenvednek: a család szétesése, eltávolodás és elidegenedés, a jövőtől való félelem [...]”.⁴³ Másfelől az elidegenedést tartják bizonyos súlyos (lelki)állapotok és viszonyok okának: az „elidegenedés és a jelentőség hiánya a kapcsolatokban [embereket] aggodásba és kétségbeesésbe kerget”;⁴⁴ amikor a családtagok magukba fordultak, idegenekké váltak egymás számára, akkor „elszigetelődésük és elidegenedésük felerősödött [...] és mindegyik családtagot a felelősségvállalás krízisébe sodorták. Ha képtelenek voltak egymásnak törődést és gondoskodást nyújtani és viszonzásképpen valamit visszakapni, akkor milyen lehetőségük lett volna az összeolvadáson és összemosódáson kívül?”⁴⁵ A „kapcsolati stagnáció [szintén] az elidegenedésben gyökerezik.”⁴⁶ Ezek az idézetek világossá teszik, hogy az elidegenedés egyfelől káros állapotok oka, másfelől pedig azok okozója. Az elidegenedésnek ez a dialektikus kettőssége megmutatkozik azokban a folyamatokban, illetve jelenségekben is, amelyekben az elidegenedés a leginkább kifejezésre jut.

Az egyik legjellegzetesebb folyamat a parentifikálás, amely során a

„gyermek magukra veszik azt, amiért valamelyik (vagy mindkét szülő) felelős, ha a szülő nem tud megfelelően eleget tenni a feladatának. A gyermeknek, ahhoz, hogy egészségesen fejlődjön, minél hamarabb vissza kell térnie ebből a helyzetből a gyermeki alrendszerbe. [...] Ez az adás a gyermek elidegeníthetetlen joga, ám az adás nem akadályozhatja meg a gyermeket abban, hogy saját fejlődési feladatait ellássa. Ha a gyermek túl sokat ad, vagy ha nem ismerik el azt, hogy ad, az destruktív parentifikációhoz vezet.”⁴⁷

⁴³ „In every family, diffuse and nameless »pathologies« exist in and among individuals who often function as each other's antagonists. In addition, beyond specific symptoms and frequently in place of them, family members suffer from other shortcomings: family disintegration, estrangement and alienation, fear of the future, fear of competition [...]” BOSZORMENYI-NAGY-KRASNER: *Between Give and Take*, 14.

⁴⁴ „[...] alienation and a lack of meaning in relationships drives them into anxiety and despair.” Uo., 213.

⁴⁵ „[...] their isolation and alienation gathered force [...] and forced each of the family members into a crisis of responsibility. If they could not offer each other care and concern and get something back in return, what options were open besides fusion and enmeshment?” Uo., 320.

⁴⁶ „[...] the relational stagnation rooted in alienation.” Uo., 324.

⁴⁷ MICHIELSEN et al.: *Összetartozásban*, 354.

Tehát a parentifikáció, miközben túl korán felnőtté teszi a gyermeket, akadályozza őt a saját fejlődési feladatainak az ellátásában, elidegeníti őt saját magától, a destruktív jogosultság⁴⁸ által pedig a számára fontos személyektől. A parentifikáció másik következménye, hogy a gondoskodó gyermek, aki túl sokat ad, felnőttként nem észleli a saját szükségleteit, így elidegenedik saját léte egyik alapvető elemétől és az emberi lét alapstruktúrájától, amelyet a szükségletek és lehetőségek, illetve az elfogadás és az adás képezik.⁴⁹ Az elidegenedés még súlyosabb annál a gyermeknél, akinek gyermeknek kell maradni:

„A szülők birtokló, túlzottan oltalmazó viselkedése a gyermek személyiségfejlődésének zavarához vezethet. Megtörténhet, hogy a gyermek állandóan a szülők rendelkezésére fog állni. Amikor egy gyermek nem tud növekedni, akkor a parentifikáció legsúlyosabb formájáról beszélhetünk.”⁵⁰

A parentifikálás felfedezhető a felnőttek közötti kapcsolatban is. *„A parentifikáló személy nem törődik a partner pozíciójával és lényegében azt várja el a partnertől, hogy in loco parentis működjön. [...Ez a] folyamat elkerülhetetlenül csalódást, neheztelést és szemrehányást eredményez.”⁵¹* A parentifikáció mindegyik formája meggyengíti vagy megszünteti az ember alany-voltát, a kapcsolatokat pedig én – az, vagyis alany – tárgy kapcsolatokká alakítja át. A tárggyá vált alany elidegenedik léte alapjától, a felelősségvállalásban megnyilvánuló emberiségétől, a kapcsolatban pedig olyan hatalmi struktúra jön létre,

⁴⁸ „Amikor valaki ellen igazságtalanságot követnek el, amikor valaki nem kapja meg azt, ami őt jogosan megilleti, vagy amikor nem teszik lehetővé, hogy adjon, vagy túl sokat ad anélkül, hogy viszonzná, olyankor destruktív jogos igény jön létre. Ez azt jelenti, hogy jogosan tart igényt arra, amit nem adtak meg neki. [...] Az ilyen ember gyakran próbálkozik azzal, hogy amiatt, amiben hiányt szenvedett, a harmadik, gyakran ártatlan és mit sem tudó személy által kárpótolja magát. [...] A megbízható segítségforrások hiánya valószínűbbé teszi, hogy ennek a jognak destruktív módon próbálnak érvényt szerezni. [...] A destruktív jogosultság súlyosan akadályozza az embert, hogy képes legyen meglátni azt a jogtalanságot, amelyet ő követ el mások ellen.” Uo., 346.

⁴⁹ Ld. KISS: *A csomópont-létezés és velejárói*, 233.

⁵⁰ F. VAN MIERLO – M. MICHIENSEN – M. DE BUYSSER – G. ROOIJAKKERS-SEGRS: *Megfelelően adni és elfogadni*, in: MICHIENSEN et al.: *Összetartozásban*, 121. (A szerzők Böszörményit és Krasnert idézik ezen a helyen.)

⁵¹ „The parentifying person takes the partner’s position for granted and essentially requires the partner to function in loco parentis. [...] the process inevitably results in disappointment, resentment and blame.” BOSZORMENYI-NAGY-KRASNER: *Between Give and Take*, 329.

amely elidegeníti és távol tartja az embereket egymástól. A lelkigondozás azon fáradozik, hogy helyreállítsa „*az ember-mivolt eredeti és különleges struktúráj[á]t, vagyis az alanyiság[ot]*”,⁵² figyelembe véve ugyanakkor, hogy az „*ember alanyként nem autonóm, hanem heteronóm*”.⁵³

A másik elidegenedéshez vezető folyamat az örökhagyás.

*„Amikor a szülők hagyatékot bízna a gyerekekre, akkor bizonyos életfeladatokat (adósságokat, feladatokat, illetékességeket) ruháznak rájuk. [...] Mindezeknek nem kell feltétlenül nehézségek okozniuk. [...] [A] gyermekek akkor kerülnek bajba, ha a megbízások ellentétesek a képességeikkel, vagy ha egy bizonyos megbízás lojalitási konfliktushoz vezet, illetve ha több, egymással ellentétes megbízás létezik.”*⁵⁴

Az ember ezekből a nehézségekből, amelyek önmagától és másoktól való elidegenedést eredményeznek, az által kerülhet ki, hogy komolyan veszi a hagyatékot, ami „*az örökség »kirotálását« jelenti, hogy a következő és az utána jövő nemzedéknek azt adhassuk tovább, ami az emberi társadalomban az életet előmozdítja.*”⁵⁵

Utolsóként a monologikus meggyőződést és létmódot említjük, mint elidegenedésformát. Meulink-Korf és Van Rhijn úgy vélik, hogy „*[az] igazi véteknak köze van ahhoz az elszigetelődő, monologikus alapálláshoz, amely által magunkat tekintjük az egyedüli referenciapontnak azokban az eseményekben, amelyek köztünk és azok között az emberek között játszódnak le, akikkel kapcsolatban állunk, vagy amely által teljesen feladjuk magunkat mint érvényes referenciapontot, és a mások elvárásait és érzéseit inkább tekintjük legitimnek, mint a saját magunkéit.*”⁵⁶ A le nem ellenőrzött monologikus előfeltételek szoros összefüggésben állnak a képalkotással a kapcsolatokról és a másik emberről, aminek következtében az ember reaktívan viselkedik, és a saját elképzelései szerint alakítja a kapcsolatait. Önmagunk mint egyedüli referenciapont, illetve az, hogy teljesen feladjuk magunkat mint érvényes referenciapontot, elidegenít önmagunktól és másoktól. Ugyanis a monologikus meggyőződés nem alkalmas az elköteleződésre. De ha az ember „*össze tudja [...] szedni*

⁵² MEULINK-KORF–VAN RHIJN: *A harmadik*, 129.

⁵³ Uo., 130.

⁵⁴ Uo., 43.

⁵⁵ Uo., 42.

⁵⁶ Barbara KRASNER – Austin JOYCE: *Az odaadó elköteleződés elemei*, in: MICHIELSEN et al.: *Összertartozásban*, 74.

a bátorságát, hogy megvizsgálja, helyesek-e azok a következtetések, amelyeket a kapcsolatait illetően levont”,⁵⁷ akkor képes kilépni ebből az elszigetelő és másoktól elidegenítő viselkedésmódból. Ebben segít a „lelkigondozó vagy a segítőfoglalkozású elismerése, [amellyel összefüggésben] Krasner és Joyce a »crediting« és a »multidirected crediting«, többoldalú hitelezés szavakat használják. Ezzel azt jelzik, hogy egy relacionális-etikai zárolt követelésről van szó, vagyis hogy az ember a monologikus nézetből eljuthat a párbeszéd cseréhez, illetve hogy az egyéni álláspontok közötti különbözőség nem áll szükségszerűen az egymással való közösség útjában, hanem lehetővé teszi azt (önérvényesítés és önelhatárolás).”⁵⁸

5. Záradék

Zárószóként idézzük Meulink-Korf és Van Rhijn értelmezését az emberi rend igazságosságával kapcsolatosan:

„Nagy Buber nyomán az emberi rend igazságosságának fogalmát használja. Egy végső irányvonalról nem akart lemondani. Nehezményezhetjük, hogy nem magyarázza meg világosan, hogy mi az a »justice of the human order«. A kifejezés azt sejteti, hogy a jog, az emberi rend igazságossága jelen van a létrendben, vagy magától értetődő. Ez azonban csak látszat. Nagy tudja, hogy a jog nem »valahol«, egy meghatározott helyen található. A világ (vagy a világnak egy darabja) nem igazságos. Nagy azt sem tagadja, hogy (a »jog« nevében is) rendkívül sok jogtalan és etikátlan cselekvés történik. Úgy tűnik, »az (vagy egy) emberi rend igazságosságával« arra utal, hogy látása szerint nem szabad feladni annak keresését, ami igazságos, mint egy fontos emberi motivációt.”⁵⁹

Ezt az emberi motivációt felerősíti, és feltölti erővel az a tudat, hogy Jézus Krisztusban közel jött hozzánk Isten Országa, amely megtör minden gonosz és elidegenítő struktúrákat. Ezért egyfelől számolunk azzal, hogy a társadalomban működő elidegenítő struktúrák befolyásolják az egyén életét, és begyűrűznek a házastársak, illetve a család életébe, illetve azzal, hogy a kapcsolatokon és a családon belül régebbi eredetű patológiák és akut kóros folyamatok elidegenítik az embereket saját maguktól és egymástól. Másfelől

⁵⁷ KRASNER–JOYCE: *Az odaadó elköteleződés elemei*, 69.

⁵⁸ MEULINK–KORF–VAN RHIJN: *A harmadik*, 195.

⁵⁹ MEULINK–KORF–VAN RHIJN: *A harmadik*, 74.

erősen meg vagyunk győződve afelől, hogy teológiai helytálló szemléletek, mint a létezők rész–egész jellege, az embernek a másik ember iránti felelősségében megmutatkozó relacionális mivolta szilárd alapot nyújt egy olyan házastársi, családi élethez, amelyben az egymástól elidegenedett emberek újra egymásra találnak, és amelyben az intergenerációs viszonyok a relacionális etika kifutópályájává válnak, amelyről elindulva a jövő nemzedék a kaotikus viszonyok áldozata helyett az élet kibontakozásának formálóiává lesz.

Felhasznált irodalom

- BARTH, Karl: *Die Kirchliche Dogmatik. Dritter Band. Die Lehre von der Schöpfung. Zweiter Teil*, Evangelischer Verlag A. G. Zollikon, Zürich, 1948.
- BOSZORMENYI-NAGY, Ivan–KRASNER, Barbara R.: *Between Give and Take. A Clinical Guide to Contextual Therapy*, Brunner/Mazel Publishers, New York, 1986.
- KISS Jenő: *A csomópont-létezés és velejárói*, in: Theológiai Szemle, 2019. 04(2019). 229–234.
- KISS Jenő: *Kire néz a lelkigondozás és mi a célja*, in: LITERÁTY Zoltán: *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen*, Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2018. 29–41.
- KISS Jenő: *Egzisztenciális vétek, egzisztenciális adósság*, in: *Embertárs*, 14.1 (2018). 49–61.
- KOESTLER, Arthur: *The Ghost in the Machine*, Hutchinson, London, 1976.
- KRASNER, Barbara – JOYCE, Austin: *Az odaadó elköteleződés elemei*, in: MICHIENSEN, May – VAN MULLINGEN, Wim – HERMKENS, Leen (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítsérről*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2010. 63–98.
- MEULINK-KORF, Hanneke – VAN RHIJN, Aat: *A harmadik - akivel nem számoltak*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2009.
- MICHIENSEN, May – VAN MULLINGEN, Wim – HERMKENS, Leen (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítsérről*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2010.
- MICHIENSEN, May: *Bizalom és megbízhatóság a párkapcsolati terápiában*, in: MICHIENSEN, May – VAN MULLINGEN, Wim – HERMKENS, Leen (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítsérről*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2010. 165–192.
- NIEBUHR, Karl-Wilhelm: *Grundinformation Neues Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2003.
- RICOEUR, Paul: *Soi-même comme un autre*, Paris, Seuil, 1990.
- SCHNELLE, Udo: *Einleitung in das Neue Testament*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2005.

- VAN MIERLO, F. – MICHELSEN, M. – DE BUYSSER, M – ROOIJAKKERS-SEGRS, G.: *Megfelelően adni és elfogadni*, in: MICHELSEN, May – VAN MULLINGEN, Wim – HERMKENS, Leen (szerk.): *Összetartozásban. A kontextuális segítségről*, Exit Kiadó, Kolozsvár, 2010. 101–132.
- ZIMA, Peter V.: *Entfremdung, Pathologien der postmodernen Gesellschaft*, A. Francke Verlag Tübingen, Tübingen, 2014.
- VAN RHIJN, Aat – MEULINK-KORF, Hanneke: *De Context en de Ander. Nagy herlezen in het spoor van Levinas met het oog op pastoraat*, Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer, 2001.
- VANDAMME, Rudy: *De Ontwikkeltirkel. Handboek Ontwikkelingsgericht Coachen van Teams*, Een uitgave van het Ontwikkelingsinstituut, Ramsel, 2013.
- WILBER, Ken: *Integral Psychology Consciousness, Spirit, Psychology, Therapy*, Shambhala Publications, Boston, 2000.